

Ampt Epe

nr. 72 augustus 1985

REDACTIE: R. Paasman, Beekstraat 46, 8162 HB Epe.
Tel.: 05780 - 12048.

Het blad verschijnt 4 keer per jaar en wordt gratis toegezonden aan de leden van de Historische Vereniging 'Ampt Epe'.

'AMPT EPE' HISTORISCHE VERENIGING IN DE GEMEENTE EPE.

De vereniging stelt zich o.m. tot doel:

- het opwekken en versterken van de belangstelling voor de geschiedenis van de Gemeente Epe.

Lidmaatschap f 20,-- per jaar.

Bestuur:

Voorzitter : W. Terwel,
Apeldoornseweg 41,
8172 EH Vaassen,
Tel.: 05788 - 1455.

Secretaris/
Penningmeester : W. van Putten,
Hoofdstraat 80,
8162 AL Epe,
Tel.: 05780 - 13579.

Leden : M. Endendijk,
Mevr. Th. te Riele - ter Laak,
F. Zandstra.

Giro: 119.40.15 t.n.v. Penningmeester 'Ampt Epe' te Epe.

I.S.S.N. nr. 0166 - 2023.

Inhoud

Ledenvergadering Ampt Epe, 29 mei 1985.

G.S. van Lohuizen, van voorzitter tot ere-voorzitter
door R. Paasman.

3

De Veluwse bossen, een procesgang
door C. Stork.

6

De topografische kaart van de Veluwe en Veluwe-zoom
(M.J. de Man, 1802 - 1812)
door G.S. van Lohuizen.

12

Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap
door W. Terwel.

15

Ko,
door R. Paasman.

17

De Streekarchivaris
door G.S. van Lohuizen.

20

In memoriam
Petronella Elizabeth Berkhout
door G.S. van Lohuizen.

21

Boekennieuws
door mevr. D. te Riele.

23

Ledenvergadering Ampt Epe, 29 mei 1985

G.S. van Lohuizen, van voorzitter tot ere-voorzitter

Het belangrijkste punt van de agenda van de ledenvergadering op 29 mei in de Eper Gemeente Woning, was de bestuursverkiezing. De voorzitter, G.S. van Lohuizen, de oprichter van Ampt Epe, stelde zich vanwege zijn leeftijd niet langer beschikbaar als bestuurslid. De heer Terwel, die tot nieuwe voorzitter werd benoemd, sprak terecht zeer waarderende woorden tegen zijn voorganger. 'Vanaf de oprichting, 24 jaar geleden, was u de motor van Ampt Epe. Wij vinden dat die motor nog niet aan revisie, laat staan aan buiten gebruikstelling toe is, maar we hebben begrip voor uw beslissing en zullen die respecteren. Gelukkig zult u uw medewerking aan het 'Mededelingenblad' van Ampt Epe blijven voortzetten. Gedurende 24 jaar hebt u een grote bijdrage geleverd aan ons blad, zowel in volume als in kwaliteit, als Eper-kenner bij uitstek. Niet de man die alles van Epe weet, gelukkig. Want dat zou betekenen dat er niets meer te onderzoeken valt. Er is nog voor jaren materiaal dat om onderzoek vraagt'.

Van l. naar r.: W. Terwel, G. S. van Lohuizen en W. van Putten

Onder luid applaus van de aanwezigen werd de heer van Lohuizen tot ere-voorzitter van Ampt Epe benoemd. Als stoffelijk blijk van waardering bood hij de scheidende voorzitter een boekenbon aan en mevrouw Van Lohuizen bloemen. In zijn dankwoord benadrukte Van Lohuizen dat hij alle vertrouwen in de toekomst van Ampt Epe had en zeker onder het voorzitterschap van de heer Terwel die zich als onderzoeker al zeer verdienstelijk heeft gemaakt. 'Hij heeft al kilometers archief doorgewerkt'. De scheidende voorzitter bedankte ook de andere bestuursleden en de redacteur voor de prettige samenwerking.

In de ledenvergadering kwamen ook de volgende punten aan de orde:

Bestuursverkiezing

In de vacature Van Loh. werd voorzien door de benoeming van mevr. Th. te Riele ter Laak uit Vaassen.

Aantal leden.

De secr./penningm. W. van Putten deelde mede in zijn jaarverslag dat het aantal leden in 1984 is toegenomen met 35, wat wijst op een toenemende belangstelling voor de historie van de gemeente Epe.

Ampt Epe 25 jaar

In 1986, om precies te zijn op 22 juni, bestaat Ampt Epe 25 jaar. We hopen dit feit te herdenken door het uitgeven van een extra nummer van ons 'Mededelingenblad'. Er zijn al enkele toezeggingen voor een artikel voor dit nummer. Meerdere bijdagen zijn vanzelfsprekend van harte welkom.

Nieuwe publicaties

Onze Ampt Epe leden, de heer en mevrouw Van den Bremen-van Vemde, beter bekend als Bertus van Bremen en Aaltje van Vemde (Alve), hebben een tweetal boekjes geschreven die in september/oktober van dit jaar zullen verschijnen.

Het ene boekje bevat verhalen en gedichten in het dialect en het andere verhaalt over het 'dienen' (dat wil zeggen van knechten en meiden) op de grote boerderijen langs de IJssel.

Naar school gaan op de Veluwe in oude tijden

Dit was het onderwerp waarover mevr. C. van Breda-de Vries een lezing hield. Het werd een interessante causerie waarnaar met belangstelling werd geluisterd. Enkele heel oude schoolboekjes en andere schoolbehoeften uit lang vervlogen jaren, die de spreker

had meegebracht ter illustratie, lokten een aantal vragen uit die vlot werden beantwoord.

R. Paasman.

De secr./penningm. brengt het volgende onder uw aandacht:

Om kostenbesparende redenen worden de leden buiten de gemeente Epe geen uitnodigingen gestuurd voor vergaderingen of lezingen.

Wie nimmer zo'n uitnodiging ontvangt maar er prijs op stelt deze wel te krijgen, wordt verzocht dit aan hem kenbaar te maken.

Dit kunt u bijv. (en bij voorkeur) doen door een giro-overschrijving van f. 0,50 op postgiro 1194015 tnv. Penningm. Ampt Epe te Epe, en dan op voor en/of achterkant uw mededeling te schrijven.

U bespaart uzelf op deze wijze enkele dubbeltjes en de penningmeester is blij met elke 50 ct.

De Veluwe bossen, een procesgang

De Veluwe is als grootschalig landschap nog aanwezig. Dit is met name te danken aan het feit dat in één der IJstijdengletsjertongen de dalen van de huidige IJsselvallei, het IJsselmeerbekken en de Gelderse vallei vanuit het noorden binnendrongen en als bulldozers het aanwezige bodemmateriaal, hoofdzakelijk zand en grind, tot grote hoogten opstuwden. Ten gevolge hiervan bevindt het grondwater zich op een zodanige diepte, dat voor de uitvinding van de pomp het grootste deel van de Veluwe onbewoonbaar was en zeker wanneer er drinkwater voor het vee nodig zou zijn geweest.

Het oerbos

Na de laatste IJstijd bleef een vegetatieloos landschap over waarop over duizenden jaren, afhankelijk van de klimaatsomstandigheden, regen, wind en smeltwater hun invloed uitoefenden en grondverplaatsing (erosie) het gevolg was.

Ten gevolge van warmere klimaatomstandigheden konden kruidachtige planten en boomsoorten de bodem gaan bedekken en beschermen. Dit oerbos bestond op de hogere en drogere gronden uit berk en den met hazelaar en in een later stadium komen hier eik, iep, linde en beuk bij. De lagere vochtiger gronden werden bedekt met moerasbossen. Een verklaring die voor de naam Holland wordt gegeven is dan ook houtland. Hierbij moet worden beseft dat zo'n 3000 jaar geleden een groot deel van noordwest Europa bedekt moet zijn geweest met een groot uitgestrekt natuurwoud, maar waarschijnlijk zijn de lage landen het laatst door de mens ontgonnen.

De eerste occupatie

De menselijke occupatie van deze streek en dus ook van de Veluwe was zeer gering en bestond oorspronkelijk uit jagers en voedselverzamelaars. Resten van deze bevolking zijn gevonden in de vorm van stenen werktuigen uit de periode van 14000-8000 voor Chr. Rond 2500 voor Chr. vestigden zich hier veeboeren, die reeds aardewerk kenden. Deze vestiging ging gepaard met het afbranden, kappen en beweiden van bossen, uiteraard op de droge gronden, maar

ook alleen daar waar het grondwater op een bereikbare diepte (beken, putten) aanwezig was.

Rond 700 voor Chr. komen de eerste vormen van akkerbouw in zwang, eerst op de zogenoemde raatakkers. Dit alles speelde zich af vanaf de Steentijd via de Bronstijd (1700-700), waarin gereedschappen, wapens en sieraden via handelsbetrekkingen werden aangevoerd, de IJzertijd (brons wordt vanaf 700 voor Chr. vervangen door ijzer) tot na de val van het Romeinse Rijk in 400.

Het inwonertal is nog gering en de menselijke activiteiten, grondstoffen en natuurlijke hulpbronnen functioneren in een harmonieus natuurlijk systeem.

Het bosveehouderijsysteem

De Veluwe gaat na de grote volksverhuizingen (200-500 na Chr.) behoren tot het Frankische Rijk, een Germaanse Staat. De Christelijke leer wordt gebruikt ter vergroting van macht en het boerenbedrijf is het voornaamste middel van bestaan. De bevolking werd horig aan edellieden, kerken en kloosters (het leenstelsel). De ontginning van bossen aan de randen van de Veluwe werd ter hand genomen om de voedselvoorziening van de eigen bevolking en de kleine ontstane handelskernen te waarborgen.

Deze bosontginning vond veelal plaats vanuit hoven (boerderijen), geëxploiteerd met behulp van horigen door kerkelijke en wereldlijke machthebbers. De vorm van landbouw is primair gericht op het houden van rundvee en varkens. Het verzamelen van mest is secundair. Het nederzettingsspatroon bestaat uit verspreid liggende boerderijen met aangrenzende huiskampen (akkers) voor de teelt van eigen behoeften. Bij dit veehouderijsysteem worden de bossen tevens gebruikt voor het oogsten van geriefhout en brandhout.

Hoger op de stuwwallen was ook het nodige brandhout nodig, omdat daar plaatselijk klapperstenen werden gevonden waaruit ijzer werd gesmolten. Dit vond tot ongeveer 1200 plaats.

Het Heideveehouderijsysteem

Tussen 1100 en 1300 ontstaat een nieuwe periode. Handel, verkeer en ambachten doen stedelijke kernen ontstaan. De gotische bouwstijl ontstaat. Om aan de groeiende behoefte aan graan - en met name rogge - ook voor de stedelijke bevolking te kunnen voldoen, moet buiten de huiskampen (kampen) over meer akkerland (essen, enken)

en meer mest en humusrijk materiaal kunnen worden beschikt. Heidevelden ontstonden op open plekken in het afgetakelde bos waar, door het veehouderijsysteem en akkerbouw, de bodem was uitgeput en bleken geschikt voor de schapenteelt met een goed mestleverend vermogen.

Naast het bosveehouderijsysteem wordt overgegaan op het heideveehouderijsysteem. Voor de uitbreiding van het akkerareaal gaan de bosontginningen in de richting van de lagere vochtiger gronden en de heidevelden ontstaan door bosontginning op de hogere en drogere gronden. De enk- of esdorpen ontstonden. Het bosareaal verminderde ook door de groeiende behoefte aan hout als bouw materiaal voor huizen, schepen en andere bouwwerken, maar ook als brandhout en wel zodanig dat zowel de houtvoorziening als de agrarische bedrijfsvoering in gevaar dreigden te komen.

In de 13e eeuw sloten de boeren zich aaneen om de gebruiksrechten van de gronden te regelen. Het markesysteem (merkpalen of -stenen) ontstond. Waar het de bossen betrof heette dit maalschappen. De opbrengsten van het bos kwamen alleen aan de gerechtigden toe. Aan het beheer van de bossen werden strenge regels gesteld, zoals de jaarlijks maximaal te vellen hoeveelheid hout, omdat door rooibouw het bos steeds sneller verdween. De (deel)rechten op de malebossen waren eerst verbonden aan de hoeven (boerderijen) maar zijn ook nogal eens overgedragen aan de kerk. Dankzij de maalschappen zijn een aantal bossen die sinds het natuurbos altijd bos zijn geweest, niet voor de bijl gegaan.

Er waren ook bossen die minder relatie hadden met de enkdorpen, waar niemand gebruiksrechten op liet gelden. Zij werden eigendom van de hertogen en sinds 1581 namens de Staten beheerd door de Rekenkamer van Gelderland. Het beheer van deze zogenaamde Domeinbossen was slechter dan van de malebossen.

De andere markegronden waren voornamelijk gemeenschappelijke graangebieden met de restrictie dat men uitsluitend tot gebruik gerechtigd was indien men binnen het territorium van de marke een stuk akkerland bezat of bewerkte. Met de grootte hiervan varieerde het aandeel in het gebruik van de 'woeste grond'. Deze gebruiksrechten werden later door de hertogen en graven erkend. De marken groeiden uit tot besloten belangenorganisaties van gezeten boeren, die alleen buiten de marke nieuwvestiging dulden van individuele ontginningen (kampen) buiten de gerechtigden. Buiten de marken vond in de volgende eeuwen, in gelijke tred met de groei van de bevolking, ontginning plaats van met name lage en vochtiger gronden. Dit was mogelijk

dankzij (rivier) bedijking en ontwateringswerken. Ten dele kon een soort plattelandsproletariaat, keuters genoemd, (bewoners van kleine huisjes) zich hier vestigen.

Naarmate de bevolking groeide moest er meer voedsel worden verbouwd. De akkers vroegen om mest, dus meer schapen en meer heide. Het bosareaal slonk. Dit proces heeft zich eeuwen voortgezet totdat aan het einde van de vorige eeuw ongeveer 70% van de Veluwe uit heide bestond.

Door rooibouw in de vorm van overbeweiding en afplagging ontstonden met name op de armste gronden zandverstuivingen.

De eerste symptomen hiervan zijn al geconstateerd in de 10e en 11e eeuw en namen sinds de 15e eeuw schrikbarend toe tot een totaal van ongeveer 14000 ha in de vorige eeuw.

In de 15e eeuw ontdekte men dat de boekweit een graan is dat op de schrale gronden zonder veel mest goed geteeld kan worden. Dit blijkt zeer gewenst, omdat de bevolkingsgroei in de eeuwen hierna zich sneller ontwikkelt dan de mogelijkheden voor ontginningen met de middelen van die tijd. Ook wordt beweerd dat lage graanprijzen niet stimulerend op de ontginningsdrang werkten. De verbouw van tabak werd geïntroduceerd en werd voor een deel van de bevolking een bestaansbasis. Een stukje werkgelegenheid ontstond in de papierindustrie die gekoppeld aan beken en sprengen (gegraven waterlopen) sinds 1600 in opkomst is. Pas sinds 1800 komen als nieuwe gewassen de aardappel en de voederkool naar voren.

Reeds in de Middeleeuwen ontstaan bij de kastelen landgoedbossen. Dit type bos ontstaat ook bij de buitenplaatsen die in de 17e en 18e eeuw worden gevestigd, waarbij de mogelijkheden tot jacht in die bossen een centrale plaats innemen. Van stadhouder Koning Willem III (eind 1600) is bekend dat hij de Veluwe beschouwde als één groot jachtgebied.

De industriële revolutie

In de tweede helft van de vorige eeuw kwamen uit Amerika grote hoeveelheden goedkoop graan, uit Australië kwam wol en de kunstmest werd uitgevonden.

De schapenteelt en boekweitteelt werden niet meer lonend. Aan het einde van de vorige eeuw werden de markegronden verdeeld onder de deelgerechtigden en aan particulieren verkocht, evenals de domein gronden. De verdeling van de malebossen werd voor een deel voorkomen door de omzetting in naamloze vennootschappen.

Er ontstond een grote vraag naar stuthout voor de kolenmijnen en eikeschors voor de leerlooierijen. Bovendien was er behoefte aan werkgelegenheidsobjecten ten gevolge van de landbouwcrisis.

Grote delen van het droge heideareaal werden beboost met grove den ten behoeve van het mijnhout en eiken ten behoeve van de leerlooierijen.

Ook de zandverstuivingen werden tussen 1870 en 1920 bedwongen door middel van bebossing. In de vrij korte tijd van een halve eeuw werden talrijke heidevelden en zandverstuivingen herbeboost, mede met behulp van de ossenploeg en de stoomploeg. Door de eeuwenlange uitputting van de grond was de grove den een van de weinige houtsoorten die met name op de meest voedselarme gronden wilde groeien. Het grootschalige karakter van de oude heide-ontginningen werd opgevolgd door een kleinschaliger aanpak met behulp van het gebruik van verschillende boomsoorten in relatief kleine opstanden. Bij deze heide-ontginningen werd ook getracht het beperkte inheemse soortenassortiment aan te vullen met buitenlandse soorten als Douglas, Japanse Larix, Fijnspar, Sitkaspar, Oostenrijkse en Corciacaanse den en Amerikaanse eik. Het is gebleken dat vooral de Douglas zich onder de Veluwe omstandigheden thuis voelt.

Het eerst verdween de vraag naar eikeschors, halverwege onze eeuw gevolgd door het achterwege blijven van de vraag naar mijnhout en takkebossen. De vraag naar zaag- en paalhout bleef over en de afzet van mijnhout kon worden vervangen door de afzet van papier en spaanplaat via de houtverwerkende industrieën.

Door de toenemende welvaart en mobiliteit van de bevolking komt het bos als recreatiegebied sterk in zwang. Daarnaast komt het besef op dat in onze geïndustrialiseerde maatschappij het natuurareaal schrikbarend is afgenomen en tal van plant- en diersoorten uitsterven. De roep om bos als natuurgebied wordt steeds groter.

De toekomst.

Al met al is, door de geomorfologische omstandigheden, de bewoning en daarmee het meest intensieve menselijk gebruik van de Veluwe beperkt gebleven tot die plaatsen waar het grondwater op een geringe diepte aanwezig is. Een zeer belangrijk gevolg hiervan is, dat dit grote gebied gevrijwaard is van meststoffen en nu tot de schaarse voedselarme milieus behoort met een bijbehorende soortenarme flora, maar met een betrekkelijk soortenrijke fauna.

Door dit alles heeft de Veluwe een grote zeldzaamheidswaarde voor geheel Noordwest-Europa.

Het gehele proces uit het verleden overziende is een toekomstvoorspelling gelijk aan koffiedik kijken. Toch staan we voor de vraag wat doen we met de Veluwe bossen, die ongeveer een kwart van het Nederlandse bosareaal omvatten. Deze bossen hebben vele hoofd- en nevenfuncties, zoals houtproductie, natuurbehoud, openlucht-recreatie, waterwingebied, militair oefenterrein e.d. Bedrijfseconomisch gezien zijn de kosten voor de instandhouding van de bossen op dit moment groter dan de baten, ook door de lage wereldhoutprijzen.

Echter mondiaal gezien is er een toenemende schaarste aan hout. Alleen al door ontginning neemt het wereldbosareaal met meer dan 11 miljoen ha per jaar af. Bijna de gehele niet geïndustrialiseerde wereld is voor het koken van maaltijden aangewezen op brandhout en de vooromschreven bosveehouderij komt nog op grote schaal voor. Het meest bekend is de overbeweiding van het savannebos in de Sahellanden, waardoor de Sahara in de laatste 50 jaar met 65 miljoen hectare is toegenomen.

Vroeger of later werken deze processen door en zullen ook in Nederland merkbare effecten hebben, zeker op het gebied van de beschikbaarheid van hout. Het is nu al zo dat de Europese Gemeenschap voor haar houtvoorziening voor meer dan 50% is aangewezen op importen. Na aardolie is dit de tweede importpost. Het verhogen van de zelfvoorzieningsgraad is dus van groot belang. Zeker voor een land als Nederland, dat 92% van zijn behoefte aan hout en houtprodukten moet invoeren, hetgeen jaarlijks ook miljarden guldens aan deviezen kost.

Terugkerend naar de Veluwe liggen er naast de mogelijkheden en wenselijkheden voor de openlucht-recreatie twee andere belangrijke claims die te maken hebben met doelstellingen voor het beheer van de bossen:

- a. het voortbrengen van een zo groot mogelijke hoeveelheid hout in de vorm van diverse boomsoorten en dimensies en voor zover de groeiplaatsomstandigheden dit toelaten;
- b. het bevorderen van spontane, volledig zelfregulerende boslevensgemeenschappen, waarin de in het ecosysteem plaatshebbende processen geheel aan zichzelf worden overgelaten.

Dit nu wordt mede onderzocht in het kader van de Veluwe als Nationaal Landschap.

C. Stork.

De topografische kaart van de Veluwe en Veluwe-zoom

door M.J. de Man 1802 - 1812

In 1770 werd in de Republiek serieus begonnen aan een serie militaire karteringen. In Holland en Utrecht waren voordien al goede kaarten gemaakt, maar nu zouden van het gehele land kaarten worden gemaakt, om tot één gehele kaart samengevoegd te kunnen worden. Deze kaarten waren belangrijk voor de vele veldtochten tijdens de oorlogen in die tijd.

De kartering van de Veluwe liet op zich wachten.

Pas in 1802 kreeg Maximiliaan Jacob de Man opdracht een topografisch-militaire kaart van de Veluwe te maken.

De Man, een ingenieur van de Raad van State, was al in 1792 betrokken bij militaire kartering. Door de vele veranderingen in het staatsbestel in die tijd was hij soms wél en soms niét als militair werkzaam, maar van 1802 tot 1812 is door De Man, geassisteerd door verschillende ingenieurs, gewerkt aan de kartering van de Veluwe. De gehele Veluwe werd ter plaatse opgemeten en in kaart gebracht.

In 36 kaarten zijn zo de gehele Veluwe en Veluwe-zoom in kaart gebracht in een schaal van 1 : 14.943.

Voor ons de belangrijkste kaarten, no.'s 25 - 26 - 32 en 33, de gemeente Epe en een deel van Heerde, zijn verkend en getekend in 1811 en 1812. Het zijn de eerste betrouwbare kaarten van de Veluwe en dus ook van dit gebied. Daar er in die jaren niet zoveel veranderde, kunnen wij dus stellen, dat deze kaarten de situatie van 1800 weergeven.

De uitgeverij Canaletto, Alphen aan de Rijn, heeft de 36 kaarten - in kleur - fotografisch verkleind tot 1 : 25.000 (dus de schaal van de tegenwoordige topografische kaarten) uitgegeven. De bladen zijn 39 x 55 cm groot.

Door deze uitgave hebben wij nu de kaarten gekregen, waar we veel aan hebben en nu onder handbereik. De kaarten zijn in hoge mate nauwkeurig (alleen in Oene ontdekte Zandstra een fout), geven de percelen, wegen, beken en huizen prachtig aan en via een legenda

is het mogelijk de percelen te onderscheiden in bouwland, weiland, veenland, hagen, enz.

K. Zandvliet heeft een zeer uitvoerige inleiding bij deze kaarten geschreven, zowel over het ontstaan van de militaire kartering voor en na 1770, als over de methoden van landmeten, ook door De Man, die in een overgangperiode zat.

Met details uit verschillende kaarten maakt hij een en ander duidelijk. Ook de jaren van opmeting in het veld geeft hij aan.

M.J. de Man 1765 - 1838 in 1812 door Quendij in Parijs getekend.

Paralel aan deze militaire kartering is men begonnen aan de kadaster-tekeningen (1811), zonder echter gebruik te maken van het werk van De Man.

De kadasterkaarten moesten worden gebruikt voor het in te stellen kadaster, waarin alle percelen en gebouwen, nauwkeurig opgemeten, op naam van de eigenaar werden ingeschreven. Het kadaster in Epe is omstreeks 1830 klaar geweest.

Het zou een aanwinst zijn voor Epe, wanneer het gemeentearchief er toe zou overgaan om een kopie van de eerste kadasterkaart aan te schaffen.

Van enkele Veluwe gemeenten zijn de kaarten van de verponding van 1808 - 1811 bewaard gebleven, ook van Epe?

Dat zou naast het verpondingsregister van Epe (in Hattem) ook weer gegevens opleveren.

Er is op dit gebied nog veel te doen, maar de uitgave van de kaarten van De Man hebben een stoot in de goede richting gegeven.

Jaren geleden kreeg onze voorzitter W. Terwel een tip, dat er in het archief van de Genie in Den Haag kaarten van De Man van de Veluwe zouden zijn. Een hele dag is hij bezig geweest om deze kaarten 'boven water' te krijgen. Toen hij bijna de moed had opgegeven, kwamen ze aan het einde van de middag tevoorschijn. Hij heeft toen negatieven van deze kaarten kunnen krijgen.

Later heeft ook F. Zandstra een serie negatieven (natuurlijk zwart/wit) gekregen. Zandstra heeft deze negatieven vergroot en ingetekend op de tegenwoordige kadasterkaart (schaal 1 : 10.000). Een geweldig werk!

Deze kaarten hebben wij o.a. gebruikt in de boekjes 'Epe en Oene 800 jaar' en 'Oene in oude foto's'.

De nieuwe uitgave is veel scherper getekend en in kleur, zodat we er nog beter mee kunnen werken.

Jaren later is men begonnen om de kaarten voor de topografische dienst te maken. Eerst komt de kaart van Gelderland 1 : 50.000 van Kuijck in 1843 en tussen 1850 en 1864 komen de ons zo vertrouwde topografische kaarten.

G.S. van Lohuizen.

Topografische kaart van de Veluwe en Veluwe-zoom, door M.J. de Man 1802 - 1812.

36 kaarten in kleur - verkleind van schaal 1 : 14.943 tot 1 : 25.000, met inleiding van K. Zandvliet.

Uitg. Canaletto, Alphen aan de Rijn. 1984. f 240.--

Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap

In nr. 8 van 'Ampt Epe' (1966), publiceerde ik een artikel over de Vrijheidsboom van Heerde.

Gegevens over de geplaatste vrijheidsbomen in de gemeente Epe, trof ik pas vorige maand aan in het zgn. Oud-archief van de gemeente Epe. Daarin vond ik enkele rekeningen waaruit bleek, dat zowel in Epe, Vaassen als Oene op 6 februari 1795 een vrijheidsboom werd geplaatst.

In zijn nota brengt Simon Kroon, Kelderhouder te Epe, het Ampt Epe een bedrag van 37 gulden en 10 stuivers in rekening voor geleverde 6 quart genever, bij gelegenheid van 't planten van de 'Vrijheidsboom' te Epe op 6 februari 1795.

Ook in Oene mag Simon voor genever zorgen. Hier levert hij maar 2 quarten voor 12 gulden en 10 stuivers. Dit is lang niet voldoende, en zeker niet als men al vóór het planten de fles aanspreekt. De nota vermeldt n.l. dat bij Reynder Oosterbroek verteerd is voor en na het planten van de vrijheidsboom te Oene 18 gulden en 15 stuivers, wat het totaal bedrag voor Oene op 31 gulden en 5 stuivers brengt. In Vaassen heeft men blijkbaar niet zulke goede drinkers, of er is minder publiek bij de festiviteiten aanwezig geweest.

Jochem Langen schrijft op zijn rekening dat 'het volk' verteerd heeft den 6 februari bij het planten van de vrijheidsboom 3 quart genever

voor 18 gulden en 15 stuivers. Dit was niet helemaal genoeg en hij verschenkt nog 1 mingel jenever voor 11 stuivers zodat het totaal van zijn nota op 19 gulden en 6 stuivers komt. Deze kosten zijn de Ontvanger Haack blijkbaar nogal meegevallen, want Jochem krijgt zijn geld al op 26 juni uitbetaald, terwijl Simon Kroon tot 16 november op zijn centen heeft moeten wachten. De vrijheidshoed op de Eperboom kost met 9 el lint bijna 3 gulden. In Oene neemt men genoeg met een ronde hoed van 90 cent. De boom te Oene wordt verder nog opgesierd met 48 el lint. De Eperboom heeft aan 40.3/4 el voldoende.

Het uitsteken van de vlaggen op de torens geeft ook nogal problemen. Epe en Oene hebben blijkbaar geen vlaggen meer en in Oene is zelfs geen vlaggestok beschikbaar. Hier is men echter vindingrijk en een grenen riggel van 5 bij 8 cm. met een lengte van ruim 5 meter brengt uitkomst.

Voor de vlaggen worden inkopen gedaan bij A. van Zuuk te Epe. 3 el blauw en 3 el wit linnen met 3 pond touw worden hier ingeslagen. Rood linnen heeft hij blijkbaar niet. Dan maar naar zijn collega Johs. Scholten. Die heeft ook geen rood linnen, maar wel rood baai. Dit is wel eens zo duur als het linnen maar toch wordt tot aankoop besloten. Voor het in elkaar naaien wordt nog 9 streng garen meegenomen. Hermen Leuring maakt op 12 februari voor de Eper toren een keurige vlag voor 55 cent, terwijl in Oene Willem Nieuwenhuis voor het 'nagen' an de vlag 45 cent in rekening brengt. Epe is niet erg gelukkig met de nieuwe vlag. Op 9 maart krijgt Leurink de vlag alweer onderhanden. 3/4 el wit en 1.1/4 el blauw linnen zijn nodig om de scheuren en gaten weer dicht te maken.

Het rooie baai heeft blijkbaar geen enkele schade opgelopen. Hermens herstellloon bedraagt 30 cent. Hij heeft wel tot 12 januari 1798 moeten wachten, voor hij er over kon beschikken.

Bron:
Oud Archief Gemeente Epe
Inv. nr. 71.

W. Terwel.

Ko

In mededelingenblad 66 schreef de heer Van Lohuizen een artikel over Willem van Tongeren, een opvallende, enigszins zonderlinge man.

Een andere, eveneens kleurrijke en excentrieke figuur uit Vaassen in de vorige eeuw was Ko uut 't Enkhout. Een beschrijving van de persoon en levenswijze van deze man vonden we in enige aantekeningen van wijlen de heer P. Wagenaar en in een artikel (van H. Stel?) in de N.A.C. van 7 juli 1961. Van de beide beschrijvingen hebben we de volgende samenvatting gemaakt:

Ko was een vondeling uit de Franse tijd. In het krantenartikel staat, dat

hij misschien een Fransman was die als jongeling naar Nederland vluchtte. De heer Wagenaar laat dit in het midden en meent dat Ko in een inrichting werd opgenomen waar hij uit wegliep vanwege de slechte voeding. In elk geval zwierf hij een tijdlang rond en kwam op de Veluwe terecht waar hij werk zocht en vond bij een van vele papierfabrieken. (Wagenaar vermeldt de namen van de papiermakers, Klaas van Dam en een zekere Vondeling).

Ko was gevonden bij een grote steen en daar er niets over hem bekend was, werd hij Ko Stenis genoemd. Hij ging wonen in een hut die alleen van het allernoodzakelijkste huisraad was voorzien, in het Enkhout bij Niersen.

Hij werkte een tijdlang op de 'Geelmolen' (De molen werd ieder jaar gesausd met kalk en wat oker dat geel opdroogde, vandaar de naam 'Geelmolen') en misschien op de 'Rollekoot' als 'leggejongen'. In zijn hut maakte hij zijn maaltijden klaar, bestaande uit kruiden en bessen die hij verzamelde in de natuur.

Maar ook vaak ging hij eten bij de boeren in Niersen.

In de papiermolen werd nieuw papier gemaakt van oud papier en lompen. Tussen dat oud papier (in de 'snippels') vond hij soms oude lees- en studieboeken.

Ko was leergierig en daar hij had leren lezen, verdiepte hij zich in de inhoud van de boeken, vooral van de kruidenboeken.

Volgens Wagenaar las hij zoveel dat hij niet kon verwerken, dat hij in de molen "met molentjes begon te lopen", zijn werk niet meer aan kon en zich terugtrok in zijn hut. Hij kreeg een geringe ondersteuning. Hij was zeer behulpzaam voor de boeren en werd door hen als "onder en boven de wet" beschouwd. Hij was een echte dierenvriend en had o.a. vriendschap gesloten met de ratten en muizen die in zijn verblijf voorkwamen. Zijn bord werd nooit afgewassen. De muizen likten het schoon. Toen twee jongens hem eens opzochten, zagen ze een muis op zijn bord bezig. Ze riepen: "Ko, een muus", waarop Ko zei, dat ze de muis niet aan het schrikken mochten maken, omdat ze jongen had.

Op een winteravond kwam de naaste buurman hem vragen de dokter te halen voor zijn ernstig zieke vrouw. Ko wou die 1 1/2 uur heen en 1 1/2 uur terug naar de dokter in Vaassen wel lopen, maar eerst moest de buurman hem wat zaad voor zijn kanarie geven, 'want anders', zei Ko, 'krijgen we misschien twee begrafenissen'.

Ko verdiende er wat bij door af en toe bij de burgerij een kruitwagen met zand te brengen of een grote veldkei die dienst moest doen als schampaal op een hoek van het erf.

Als koning Willem III in de buurt op jacht was, ging Ko onaangediend naar hem toe en bracht hem een paar mooie, gevonden veren. Hij kreeg dan een rijksdaalder of 5 gulden. Bij een van die gelegenheden wilde hij prins Frederik ook een paar veren geven. Toen de koning zei, dat de prins verderop was en voorstelde, dat een van zijn adjudanten ze wel door zou geven, zou Ko gezegd hebben: 'Majesteit, ik vind het beter het zelf te doen'. Hij wou vanzelfsprekend de fooi niet mislopen.

Ko mocht dan zonderling zijn, gek was hij niet. Hij wou niet geloven dat de aarde rond was en toen hij op een middag een boek van iemand ter leen kreeg dat betrekking had op dit onderwerp, klopte hij 's nachts om 1 uur die persoon (afstand 7 km.) uit zijn bed om hem te zeggen dat hij het nu geloofde.

Als Ko een dode lijster of een andere dode vogel vond die goed bevestigd was, zei Ko: 'Die kan nooit veel gescheeld hebben' en kookte er soep van met bessen en kruiden uit het bos.

Hij had een voorliefde voor uniformen en soms vertoonde hij zich in Vaassen, gekleed in een (gekregen) oude jas van de gele ridders of in een broek met brede, rode streep van een kapelmeester.

Ko was een vroom man maar had wel zo zijn eigen ideeën over de godsdienst.

Eens kreeg hij op de Oosterhof een maaltijd aangeboden. (Hij was wezen baden in de Grift). Voordat hij begon te eten, keek hij slechts een paar tellen achter zijn muts. En toen hem gevraagd werd of hij zo snel kon bidden, zei hij: 'Ja, da is mijn bidden. Ik zeg alleen de eerste twee regels van het Onze Vader, de rest weet Hij wel, want Hij weet alles. Hij is goed en dan mag ik Hem niet met nog meer lastig vallen'.

Ko is omstreeks 1880 overleden en werd op het kerkhof in Vaassen begraven.

R. Paasman.

De Streekarchivaris

De streekarchivaris, de heer G. Kouwenhoven, zal in de tweede helft van 1985 de volgende weken in het gemeentearchief in Epe zijn:

8 t/m 12 juli
5 t/m 9 augustus
19 t/m 23 augustus
14 t/m 18 oktober
11 t/m 15 november
25 t/m 29 november

Wij zijn benieuwd naar het jaarverslag van de streekarchivaris en vooral naar het bezoekersaantal. Hij werkt nu ruim 2 jaar in Epe, Hattern en Heerde, sinds mei 1983. Er is nu voldoende bekendheid, dat hij er is en dat hij de bezoekers prettig te woord staat en goed helpt bij hun onderzoek.

De cijfers zullen nu moeten uitwijzen hoe het bezoekers aantal verloopt. wij krijgen de indruk, dat er steeds meer gebruik gemaakt wordt van het gemeentearchief.

G.S. van Lohuizen.

In Memoriam

Petronella Elizabeth Berkhout

Op 8 augustus j.l. overleed ons erelid, mejuffrouw P.E. Berkhout, 91 jaar oud.

Mejuffrouw Berkhout kwam na haar pensionering als bibliothecaresse naar Epe. In Amsterdam heeft zij veel werk verzet en veel mensen geholpen met haar kennis, aantekeningen en krantenknipsels.

Na haar pensionering kwam zij in 1960 naar het haar zo bekende Epe. In haar jeugd had zij met haar familie menige vakantie doorgebracht op de 'Koekenberg'.

Zij dacht hier van een welverdiende rust te gaan genieten, maar in 1961 werd 'Ampt Epe' opgericht en deze oudheidkundige vereniging kreeg direct haar volle interesse.

Zij werkte mee aan het 'Mededelingenblad' en toen wij in 1966 een redacteur voor ons blad zochten, wilde zij deze taak (72 jaar oud) graag op zich nemen. (Hoewel zij bescheiden vroeg of zij dat wel zou kunnen !) 11 jaar lang heeft zij het blad 'gemaakt' en gezorgd, dat het blad op peil bleef. Goede artikelen en goede documentatie. Het blad werd een voorbeeld voor andere plaatselijke historische verenigingen. Zij wist precies, hoe zij het blad wilde hebben en wat er in mocht en wat niet. Maar haar grote bescheidenheid gaf wel eens moeilijkheden, wanneer er iets gewijzigd of veranderd moest worden, of geheel geweigerd. Vele malen heb ik haar geholpen en gestimuleerd om alleen dát op te nemen, dat zij wilde en te weigeren wat geen niveau had.

Aan haar danken wij ons uitstekende 'Mededelingenblad', dat door haar opzet, voortgezet kon worden.

Terecht werd zij bij haar aftreden als redactrice in 1975 benoemd tot erelid van onze vereniging.

Heel stil, bescheiden en onopvallend ging zij haar weg. Maar wat een werkkraft en energie heeft zij in haar zeventiger en tachtiger jaren van haar leven opgebracht.

In 1961 begon zij al de literatuur over Epe te verzamelen, in 1964 werd een kaartregister opgezet en in 1970 zagen wij bij het verschijnen van

de eerste druk van de 'Bibliografie van Epe en omgeving' hoeveel werk zij verzet had. Hoe vaak zij in de bus naar Deventer heeft gezeten om in de 'Athenaeum bibliotheek' te zoeken naar 'Epe'. En ook in Arnhem in de 'Gelderse bibliotheek' was zij vaak te vinden, evenals in andere bibliotheken in de omtrek. Door haar innemende persoonlijkheid, haar grote bescheidenheid en grote kennis van zaken werd zij overal in de bibliotheken een graag geziene gast. En vaak lagen er al aantekeningen over 'Epe' op haar te wachten. Een 'levenswerk' - na haar pensionering - werd in 1981 bekroond met de vrijwel complete 'Bibliografie van Epe en omgeving' (2e druk). Zij was er erg blij mee en voldaan, dat zij dit werk tot stand had gebracht.

Toen zij in 1983 (89 jaar oud) de medewerking aan het 'mededelingenblad' stop zette, omdat het niet meer 'zo goed wou', heb ik in no. 64, okt. 1983 enkele woorden van dank mogen schrijven, met een kort overzicht van haar werk. Ik ben blij, dat ik dat toen heb gedaan, zodat zij dit heeft gelezen en begrepen hoe dankbaar wij voor haar werk voor 'Ampt Epe' waren.

Zij zal en door de redactie van het 'Mededelingenblad' en door de 'Bibliografie' voort blijven leven. Ook bij de amateur historici, die na ons zullen komen. En ook zij zullen dankbaar zijn voor haar werk. Ik ben blij, dat ik met deze vrouw heb mogen samenwerken.

G.S. van Lohuizen
Oud-voorzitter.

Boekennieuws.

Vereniging Veluwe Geslachten

Publicaties o.a.

nr18 Doopboek Vaassen, 1718 - 1781.

red. J.J. Hooft van
Huysduynen.

Trouwboek Vaassen, 1709 - 1772.

nr 26 Trouwboek Vaassen, 1772 - 1812.

R.K.

red. B. Dolman.

Te bestellen bij secr. Vereniging Veluwe Geslachten, Graaf van
Lyndenlaan 53, 3771 JB Barneveld.

Leden f 10,- niet leden f 12,-

Bulletin Felua jrg. 6 afl. 3.

'Koninklijke Werkverschaffing' Apeldoorn en het fonds van Koning
Lodewijk in het begin van de negentiende eeuw.

Het gepubliceerde artikel is een bewerking van de M.O. scriptie: 'De
Armenschol uit het fonds van Koning Lodewijk'.

Uig. Noordelijke Leergangen. Zwolle 1984 door W. Smit-Buiting.

In de tijd van deze schenking (25 aug. 1808) behoorde Vaassen tot
het schoutambt Het Loo. In 1812 kwam er een gemeentelijke her-
indeling, en behoorde Vaassen onder de gemeente Epe. Toch behield
Vaassen zijn aandeel van het Koning Lodewijkfonds.

Handleiding voor de beoefening van lokale en regionale
geschiedenis.

Door Prof. dr. W. Jappe Alberts en A.G. van der Steur.

Uitg. Fibula van Dishoeck. ISBM 90 228 3762 9 f 32,50.

Een geheel herzien, sterk uitgebreide druk van de uitgave van 1968.

Nieuwe Apeldoornse Courant.

Publicatie in de editie van 14' aug. 1985.

'Baron van Isendoorn was niet zo conservatief'.

Door S.W. Verstegen, Maarsen.

Een uiteenzetting over de manier van pachtbetaling door de boeren
van de Cannenburgh.

Monumentenjaarboek 1985.

Uitg: Nationale Contactcommissie Monumentenbescherming. f 8,50.
Een praktisch boek, waarin de volgende indeling is gemaakt:
partikulier initiatief, rijk, provincie en gemeente.
Te bestellen bij: secr. NCM, Huis de Pinto, Sint Antoniebreestraat 69,
1011 HB Amsterdam.

De Wijerd, april 1985

Stichting tot behoud van de Veluwe sprengen en beken.

In dit nummer o.a. een artikel over de beken in Epe.

Veel sprengen op de Oost-Veluwe zijn met dorpen verbonden.

Zo hebben Epe en Vaassen elk hun Dorpsbeek of Dorps Beek.
Maar terwijl in Vaassen de Dorpsbeek een duidelijke sprengenbeek
is, waarlangs de vroegere molenplaatsen nog goed aan te wijzen zijn
(de dorpsbeek in Vaassen is de benedenloop van de Geelmolense-
beek), is de Eper Dorpsbeek een watertje dat allerlei vragen oproept.
Direkt ten zuiden van Epe ligt het systeem van Klaarbeek: van struk-
tuur een molenbeek die op karakteristieke manier van denatuurlijke
hoogteverschillen gebruikt maakt. Daarnaast zijn er rond Epe ver-
moedens en aanwijzingen omtrent verdwenen beken. Dit artikel gaat
over de beschrijving, bijzonderheden, aanwijzingen en mogelijk-
heden in het terrein.

D. te Riele.